

УДК 811.133.1'38'42

ББК 81.0

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ МОВЛЕННЯ СЛІДЧИХ У РОМАНІ ДАНІЄЛЯ ПЕННАКА "LA FÉE CARABINE"

ЄРМОЛЕНКО І. І.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто комунікативні стратегії, а також тактики їх реалізації у мовленні персонажів слідчих у детективному романі Данієля Пеннака "La fée carabine". Проаналізовано фрагменти ілюстративного матеріалу, які містять репліки персонажів з метою виокремлення комунікативних тактик і стратегій спілкування, залучено методику семного аналізу лексичних одиниць. Результати аналізу процентного співвідношення стратегій у мовленні кожного слідчого унаочнено діаграмами. Визначено, що комунікативна поведінка персонажа є засобом характеристики персонажа, показником авторської суб'єктивної модальності, авторського ставлення до персонажа.

Ключові слова: детективний текст, комунікативні стратегії, комунікативні тактики.

The article deals with the communicative strategies and tactics in the speech of the characters of detectives in the detective novel "La fée carabine" of Daniel Pennac. There have been analyzed the fragments of the illustrative material containing the dialogues of the characters in order to reveal the communicative tactics and strategies of communication, the componential analysis of lexical units was involved. The results of the analysis of the percentage of the communicative strategies in the speech of each detective have been visualized in the diagrams. The communicative behavior of the character has been defined as the means of characteristic of the character, the indicator of the author's subjective modality, author's attitude to the character.

Key words: detective text, communicative strategies, communicative tactics.

Комунікативно-прагматичний аспект дослідження художнього тексту є одним із найактуальніших, оскільки він сфокусований на вивченні ролі мовця у творенні тексту.

Детективні твори сучасного французького письменника Данієля Пеннака цікавили таких закордонних науковців, як С. Леблонд [7], Д. Платтен [8], Ж.–К. Рідон [9], К. Стотт [10], проте означені розвідки стосувалися здебільшого літературознавчої [8; 9] і культурологічної [7; 10] проблематики. Відсутність комплексного лінгвопоетичного дослідження "чорного детективу" Данієля Пеннака з урахуванням жанрової специфіки, а також загальне спрямування сучасної лінгвістичної науки на дослідження художнього тексту та потреба виокремлення комунікативних настанов конкретного твору зумовлює актуальність теми цієї наукової розвідки.

Мета статті – визначити специфіку розподілення комунікативних стратегій у мовленні персонажів слідчих детективного роману Данієля Пеннака "La fée carabine". Мета передбачає виконання таких завдань: з'ясувати значення термінів *комунікативна стратегія* і *комунікативна тактика*, виокремити комунікативні стратегії і тактики у мовленні персонажів аналізованого твору, підрахувати кількісні показники розподілення стратегій у мовленні кожного слідчого і з'ясувати їхню роль у створенні образу персонажа.

Об'єктом дослідження послужив текст детективного роману Данієля Пеннака "La fée carabine", предметом – мовленнєві інтеракції за участю слідчих, дивізійних комісарів Кудріє і Серкера.

Основною характеристикою романного жанру, що становить його стилістичну специфіку, є мова людини, яка говорить і приносить своє ідеологічне своєрідне слово, свою мову [1, с. 18].

Персонажне мовлення розкриває соціальні, психологічні, етичні якості особистості, дає цілісну характеристику людини. Репліки персонажів передають не тільки особливості їхнього мовлення, характери й цілі спілкування, а й рух сюжету, авторську позицію в розв'язанні

обговорюваних проблем [2, с. 89]. Вивчення персонажного мовлення полягає у відтворенні провідних комунікативних інтенцій мовця на основі комплексного аналізу мовних та мовленнєвих одиниць різних рівнів – лексики, синтаксичних структур, мовленнєвих актів, їхньої послідовності, структури дискурсу [4]. Без внутрішньотекстового діалогу персонажів, що складає суб'єкту багатомірність оповіді, не можливий зовнішньотекстовий діалог між автором і читачем [6, с. 89].

Найважливішу роль в реалізації прагматичного наміру автора відіграє відбір мовних засобів (лексичних, синтаксичних, графічних) та їх розміщення в структурі тексту [5, с. 46]. Носієм прагматичного змісту може виступати будь-яка одиниця мови чи мовлення, починаючи від фонем і закінчуючи текстом [4].

Виходячи із визначення комунікативної стратегії, запропонованого Т. А. ван Дейком, який представляє стратегію як когнітивний план, що полягає в загальній організації певної послідовності дій для досягнення мети або цілей взаємодії, наприклад, “переконати співрозмовника”, “порадити”, “бути справедливим”, “бути добрим”, “бути обережним”, “бути чесним”, “не образити” та ін., а також із розуміння комунікативної стратегії як поетапної реалізації комунікативних намірів, цілей, завдань адресанта, спрямованої на досягнення конкретного результату, мовленнєву тактику розуміємо як вербалізовану / невербалізовану форму реалізації мовленнєвої стратегії [3, с. 272–273].

Комунікативна стратегія визначається як комплекс певних мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети. Якщо комунікативні стратегії передбачають загальний розвиток діалогу, то **тактики** демонструють реалізацію стратегії на кожному етапі перебігу ситуації спілкування. Комунікативні тактики можуть складатися як з одного, так і з кількох висловлень, мовець може контролювати успіх / невдачу конкретного мовленнєвого акту на окремих етапах діалогу і коригувати свої мовленнєві дії з огляду на перлокутивний ефект. Специфікою комунікативних стратегій загалом і тактик зокрема є комплексність у використанні мовних засобів для досягнення комунікативної мети.

Функції мовленнєвої комунікації зумовлюють використання персонажами комунікативних стратегій: інформативної, конфронтаційної (афективної, в термінології І.А. Морякіної [4]), маніпулятивної та ввічливості. Комунікативна поведінка персонажів відіграє важливу роль у реалізації прагматичного наміру автора тексту, оскільки дає змогу адекватно інтерпретувати характери персонажів. Проілюструємо втілення персонажами комунікативних стратегій мовленнєвої поведінки персонажів (слідчих – дивізійного комісара Кудріє і дивізійного комісара Серкера, який використовував службове становище з метою прикриття злочинної діяльності своїх співників) на прикладі роману Данієля Пеннака “La fée sarabine”. З цього роману методом суцільної вибірки було обрано 11 діалогів за участю слідчих, які розмовляють зі своїми підлеглими і з іншими персонажами детективу.

Проведений кількісний аналіз свідчить, що у репліках комісара Кудріє найбільш уживаною є інформативна стратегія. Серед тактик, які персонаж використовує для реалізації інформативної стратегії, переважають тактики запиту інформації. З метою отримання інформації більшою мірою застосовано тактики прямого запиту інформації та уточнення, а функцію мовних засобів запиту інформації виконують мовленнєві акти-квестиви і реквестиви:

- (1) *Alors, où en êtes-vous ?*
- (2) *Bien avancé, monsieur.*
- (3) *Un suspect ?*
- (4) *De fortes présomptions. Un certain Malaussène...*
- (5) *Malaussène ? (Pennac, FC, 181)*

У наведеному діалозі спостерігаємо регулярне чергування реплік комунікантів, у яких засобами втілення стратегії інформування є прямі мовленнєві акти-квестиви (*Alors, où en êtes-vous ?; Un suspect ?*), реквестиви (*Malaussène ?*) у мовленні комісара та констативи (*Bien*

avancé, monsieur. De fortes présomptions. Un certain Malaussène) у мовленні інспектора. Мовленню поліцейських характерне максимальне дотримання принципу кооперації, тобто інформація повідомляється дозовано, її якість у найбільшій мірі відповідає вимогам ясності, недвозначності, об'єктивності і правдивості. Лаконічність і дозованість повідомлень інформації забезпечується вживанням еліптичних конструкцій. Зауважимо, що комуніканти демонструють взаємоповагу та дотримання субординації, що виявляється у спілкуванні у другій особі множини.

Стратегія ввічливості є характерною для мовлення комісара Кудріє, вона використовується для створення приємної атмосфери спілкування, ініціації діалогу, для вираження поваги співрозмовнику:

- (1) *Vous ne devriez pas être de permanence, ce soir. Pastor : qui remplacez-vous ?*
- (2) *L'inspecteur Caregga, Monsieur, il est tombé amoureux.*
- (3) *Café ?*
- (4) *Volontiers.*
- (5) *Je le fais moi-même à cette heure-ci, il sera moins bon que celui d'Elisabeth. Alors, Caregga est amoureux ?*
- (6) *D'une esthéticienne, Monsieur.*
- (7) *Combien de camarades avez-vous remplacé, cette semaine, Pastor ?*
- (8) *Trois, Monsieur.*
- (9) *Quand dormez-vous ?*
- (10) *Par-ci, par-là, par petites doses.*
- (11) *C'est une méthode.*
- (12) *C'est la vôtre, Monsieur, je l'ai adoptée.*
- (13) *Vous êtes aussi flageur et discret qu'un ordonnance britannique. Pastor* (ibid., 69).

Перед тим як перейти до суті розмови з інспектором, комісар Кудріє намагається викликати прихильність співрозмовника, створити комфортну атмосферу для розмови. Він застосовує тактику демонстрації підкресленої уваги до співрозмовника, ставлячи інспектору запитання, які стосуються його особи (квеситиви 1, 7, 9), а також виявляючи гостинність у пропозиції випити кави (квеситив 3), тактику схвалення (констатив 11), компліменту (13). Тактика компліменту виражається констативом із залученням образного засобу: порівняння адресата із британським ординарцем. Для мовлення комісара Кудріє характерні стандартні формули ввічливості із залученням традиційних формул вираження ввічливості: *Merci, Elisabeth. Dites-moi, Pastor...* (ibid., 130), а також тактики пониження власного статусу: *Pastor, soyez gentil, prenez-moi pour un imbécile* (ibid., 289). Залучення лексеми із негативною конотацією *imbécile* n.m. – "personne dépourvue d'intelligence"[11] має на меті показово понизити власні розумові здібності з метою підвищення статусу адресата.

Використання комісаром Кудріє маніпулятивної стратегії зумовлене його метою спонукати підлеглого до виконання певних дій, пов'язаних із професійною діяльністю. Маніпулятивна стратегія реалізується за допомогою тактик спонукання, заохочення адресата, аргументації, прохання:

Expliquez-moi tout ça, je n'y comprends rien (ibid., 289).

Для того, щоб отримати роз'яснення подробиць розкриття злочину, Кудріє у формі директиву виражає адресату прохання пояснити йому те, чого він не розуміє.

- (1) *Pastor, je crains que mon collègue Cercaire n'ait une nouvelle fois besoin de votre collaboration.*
- (2) *Entendu, monsieur.*
- (3) *Pour ne pas dire de votre aide. [...] Dans la mesure du possible.*
- (4) *Cela va sans dire, monsieur.*
- (5) *Dans le cadre de l'affaire Vanini, Cercaire a mis la main sur un certain Hadouch Ben Tayeb qu'il a pris en flagrant délit. Le Ben Tayeb en question essayait de fourguer des amphétamines à des clients dans le restaurant de son père. [...]*

(6) *Une légère bavure, oui. Il faut essayer de nous arranger ça, Pastor, avant que les journalistes ne s'en mêlent.*

(7) *Je vois.*

(8) *Vous pouvez interroger Ben Tayeb aujourd'hui ?* (ibid., 130)

Маючи намір попросити інспектора про допомогу, комісар починає з повідомлення нової інформації (1) через конструкцію Subjonctif Présent із модальним значенням відчуття вірогідності, вираженим дієсловом *craindre* v.t. – “tenir pour possible ou probable l'existence ou la venue de quelque chose qui inquiète” [11]. Експлікуючи суб’єктивну модальність мовця, комісар намагається вплинути на адресата, демонструючи власну небайдужість до справи, про яку йтиметься. Далі мовець переходить до тактики заохочення (3) шляхом підвищення статусу мовця через застосування прийому градації значення, яке виникає на зіставленні лексеми *aide*. Іменник *aide* n.f. – “action d'aider quelqu'un, de lui donner une assistance momentanée ; appui, soutien” [11] у даному контексті передбачає більшу значимість агента дії для справи, ніж іменник *collaboration* n.f. – “action de collaborer, de participer à une œuvre avec d'autres” [11], який ужито у першій репліці. Наступні репліки надають адресату аргументи (5, 6), і врешті мовець переходить до директиву, який пом’якшується завдяки запитальній конструкції і виражає прохання виконати дію (8). Мовленню характерна нейтральна лексика.

Комунікативна стратегія конфронтації майже не представлена у мовленні комісара Кудріє. Конфронтаційна стратегія є показником самовираження й самоствердження мовця, їй властиві тактики критики, звинувачення, засудження, знуцання, образи, вихваляння, відмови від кооперації, мовчання. Відсутність конфронтаційних реплік у мовленні комісара свідчить про відсутність у нього мотивів, які зумовлюють використання цієї стратегії, що, у свою чергу, дає підстави зробити відповідні висновки про особистісні характеристики персонажа. Таким чином, комунікативна поведінка є імпліцитним засобом характеристики персонажа, інтерпретація котрого служить розумінню авторської інтенції.

Проаналізований матеріал свідчить про таке розподілення комунікативних стратегій слідчим Кудріє: інформативна стратегія становить 69,9%, маніпулятивна стратегія – 13,3%, конфронтаційна – 0,8%, стратегія ввічливості – 16% (див. рис. 1).

Наведені дані свідчать про особливості мовленнєвої поведінки детектива. У мовленні комісара Кудріє переважає інформативна стратегія, що зумовлено його професійною діяльністю, яка передбачає отримання інформації. Високий показник використання стратегії ввічливості, а також найнижчий показник конфронтаційної стратегії характеризують його як людину виховану, уважну до оточуючих. Використання маніпулятивної стратегії пов’язане з посадою начальника та необхідністю керувати діями підлеглих. Втім, наведені вище приклади свідчать, що для реалізації маніпулятивної стратегії у мовленні комісара переважають стратегії заохочення та засоби пом’якшення директивів, що вказує на повагу до співрозмовників, зокрема до підлеглих, а також про стриманість комісара.

Для мовлення комісара Серкера найбільш типове використання інформативної і конфронтаційної стратегій. Інформативна стратегія у мовленні комісара Серкера реалізована за допомогою тактик запиту інформації, а також тактик прямого повідомлення інформації – констатації фактів та думок персонажа: *Pour ce qui est de Ben Tayeb, je vais t'expliquer le topo. Ce fils de pute...* (ibid., 133). Мовленню комісара Серкера властиве вживання просторічної лексики (*le topo*) з метою підвищення експресивності, а також притаманна вульгарна лексика (*fils de pute*), що порушує конвенції спілкування, суперечить загальноприйнятому та очікуваному й слугує засобом вираження негативних емоцій персонажа.

Тактики запиту інформації при спілкуванні комісара зі свідком мають на меті не просто отримання адекватної інформації, а саме такої інформації, яка є вигідною для комісара і відповідає його баченню ситуації:

(1) *J'aime mieux ça. On va pouvoir collaborer plus facilement. Il vous fourguait ses petites pilules quand nous sommes entrés ?*

(2) *Non, il venait de poser les brochettes sur la table.*

(3) *Avec ce gros paquet dans la main ?*

(4) *Je ne l'avais pas remarqué avant votre arrivée* (ibid., 94).

У розмові зі свідком комісар Серкер намагається спонукати його надати вигідну йому інформацію і ставить запитання (2, 4), які містять готову відповідь і заохочують адресата лише підтвердити цю інформацію.

Конфронтаційна стратегія у мовленні комісара Серкера має на меті самовираження й самоствердження мовця, що полягає у захопленні мовцем комунікативного простору, а також демонстрацію емоційності персонажа. Конфронтаційна стратегія реалізується через тактики відмови від кооперації, знущання, вихваляння, погрози за допомогою констативів і промісивів: – *Je le crèverai, celui qui a fait ça ! [...] Celui qui a fait ça, je le crèverai !* (ibid., 27). Так, комісар повторює промісив, помінявши місцями складові конструкції з метою надання особливої ваги смислу повідомлення і підсилення його експресивності. Крім того, синтаксична конструкція повтору відображає емоційність мовця. Тактика вихваляння полягає у тому, що комісар вважає себе досить компетентним для того, щоб знайти вбивцю. Амбівалентність трактування промісиву забезпечується завдяки залученню полісемантичної лексеми *crever* v.t., яка залежно від контексту може функціонувати як аргоїстична лексема й актуалізувати значення арешту, а в просторіччі може виражати значення вбивства (pop. : tuer) [11]. Контекст пошуку вбивці підлеглого передбачає можливість актуалізації обох значень, враховуючи емоційний стан комісара, що дозволяє трактувати промісив як погрозу.

Маніпулятивна стратегія у мовленні комісара Серкера реалізується шляхом залучення директивних мовленнєвих актів:

Sers-toi de ça. [...] Trace le plus large possible [...] Bertholet ! Tu me mets le 10e, le 11e et le 20e sur le coup. Qu'ils ratissent au plus large et qu'on m'amune tout ce qui compte a la Maison (ibid., 27–29).

Комісар експліцитно виражає свої вимоги, надає чіткі накази за допомогою форм наказового способу *Impératif présent* у другій особі однини, а також із залученням конструкції *Subjonctif présent* у незалежному реченні, що виражає наказ відносно третьої особи. Зауважимо, що маніпуляційні репліки комісара Серкера не містять формул конвенційної ввічливості й відзначаються лаконізмом.

Стратегію ввічливості комісар Серкер реалізує через тактику похвали, традиційні формули ввічливості не характерні для мовленнєвих актів Серкера: *J'ai pas eu l'occasion de te féliciter pour Chabralle, petit, mais j'en suis encore sur le cul* (ibid., 132). Комісар виявляє своє захоплення результатами допиту інспектора, використання просторіччя (*j'en suis encore sur le cul*) надає мовленню комісара експресивності.

Уживання комунікативних стратегій у мовленні комісара Серкера розподіляється таким чином: інформативна стратегія становить 42%, маніпулятивна стратегія – 14,5%, конфронтаційна – 31,9%, стратегія ввічливості – 11,6% (див. рис.2).

Таким чином, мовленню комісара Серкера властиві емоційність, висока експресивність, а також авторитарність, яка виявляється у широкому залученні конфронтаційних стратегій, зокрема тактик самовираження і вихвалання. Це, зокрема, дає підстави характеризувати комісара як людину неврівноважену, емоційну, егоїстичну. Отже, мовленнєва поведінка персонажів є одним із засобом імпліцитного вираження авторської модальності, а саме авторського ставлення до персонажа.

Подальше дослідження планується провести у напрямку більш детального вивчення структурно-композиційних та комунікативно-прагматичних особливостей детективних романів Данієля Пеннака.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров / М. М. Бахтин // Коммуникативные стратегии культуры. Хрестоматия по курсу "Введение в теорию коммуникации". – Новосибирск : Изд-во Новосибирск. гос. ун-та, 2003. – Ч. 1. – С. 5–33.
2. Борисенко Н. Д. Стратегія спонукання у гендерно маркованому дискурсі персонажів сучаної англomовної драми / Н. Д. Борисенко // Вісник ЖДУ імені І. Франка. – 2007. – Вип. 33. – С. 89–91.
3. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация: пер. с англ. / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Морякіна І. А. Мовна особистість у художній прозі Дж. Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Морякіна Ірина Анатоліївна. – К., 2005. – 233 с.
5. Подкидышева И. В. Прагматические функции авторских рассуждений в художественном тексте / И. В. Подкидышева // Проблемы лингвистического анализа текста; коммуникативно-прагматический аспект : [межвуз. сб. науч. трудов]. – Иркутск, 1990. – С. 40–47.
6. Попова Е. А. О лингвистике нарратива / Е. А. Попова // Филологические науки. – 2001. – № 4. – С. 87–90.
7. Leblond S. L'univers carnavalesque de Daniel Pennac dans La petite marchande de prose et autres romans de la saga des Malaussène / Stéphane Leblond. – Univ. Laval. Québec. – 2010. – 90 p.
8. Platten D. The impact of the contemporary roman noir [Electronic Resource] / Michael Bishop, Christopher Elson // French prose in 2000. – Rodopi, 2002. – 272 p. – Mode of Access : <http://books.google.ru/books?id=7XXnRMwlqQMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

9. Ridon J.-X. Mémoire, récit et contamination dans La Fée Carabine de Daniel Pennac / Jean-Xavier Ridon // L'Esprit Créateur, 1997. – V. 37. – No. 3. – P. 50–60.
10. Stott C. A. Belleville rouge, belleville noir, belleville rose : représentation d'un quartier parisien depuis le Moyen Age jusqu'à l'an 2000 / Carolyn Anne Stott. – The Univ. of Adelaide. – South Australia. – 2008. – 376 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

11. Dictionnaire Larousse : définitions, expressions, synonymes & antonymes, difficultés, citations [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. FC : Pennac D. La fée carabine / D. Pennac. – P. : Ed. Gallimard, 1987 – 340 p.

Дата надходження до редакції 02.11.2015